

Hakem – Makem, Editör – Meditör, Bilim – Milim ...

Prof. Dr. Kenan Ok

kenanok@istanbul.edu.tr

Bilmem 24 Haziran 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan “Mobilyacı Tamir Ederse” başlıklı haberi gördünüz mü? Habere göre İspanya’da yeni bir restorasyon skandalı daha yaşanmış. **Bartelome Esteban Murillo**’nun, Meryem’in Kusursuz Gebeliği isimli aşağıdaki tablosu, yenilenirken daha da berbat edilmiş!

Mobilyacı tamir ederse .. Cumhuriyet, 26 Haziran 2020, Sayfa 16'dan

Kuşkusuz, üzücü bir olay. Sadece ressam ve tablo sahibi açısından da değil! Bir sanat eserinin, haber resimlerinde görüldüğü gibi, kötüleştirilmesi, aslında tüm insanlığın kaybıdır. Fakat bu kayıp, genç bir akademisyende başka çağrışımlara neden olmuş ve sosyal medyada “**üçüncü tur revizyondan sonra makalem**” notuyla paylaşılmış!

Paylaşım sahibi belli ki, akademik hayatta yol almaya çalışan bir genç! Belli ki, kötü bir deneyim yaşamış! Anlaşıyor ki, emek vererek ürettiği makalesinin, “bilimsel değerlendirme süreci sonunda” daha iyi bir esere dönmesi gerekirken, daha da kötüsü olmuş! Anlaşılan “hakem” ve “editör” adlı birileri, genç bilim insanımızın çalışmasını, bırakın geliştirmeyi, daha da kötüleştirmiş!

Normalde, hakemli bir dergi makalesiyle, hakemsiz dergidekinin, kalitesinin farklı olması beklenir. Gerçekten de, hakemsiz dergide yayınlanmış makalede, sadece yazarın bilgi, beceri ve deneyimi üretime katılmıştır. Yazar ne kadar iyi niyetli ve kapasiteli olsa, gerekli tüm gayreti gösterse, tüm kontrolleri yapsa da, yine de gözden kaçanlar olabilir. Oysa bir gözün görmediğini, bir başkası görebilir. Bir aklın eremediği yere, bir başkası erişebilir. Bu nedenle, hazırlanmış bir makalenin, o alanda deneyimli, bilgili hakem veya hakemlere gönderilmesi, onların kontrolünden geçirilmesi, hatta önerileriyle iyileştirildikten sonra yayınlanması, kişinin çalışmasına değer kattığı gibi, bilimsel kaliteyi de yükseltir. Yayınlar duyulan güveni artırır. Bu mantığı kavrayabilmiş akademisyenler, hakemlik müessesesini bir angarya olarak görmek yerine, “bilimi geliştirme” misyonuyla yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olarak kabul eder. Geçilen uzun ve denetimli süreç nedeniyle ki, bütün dünyada “hakemli dergi makalesi” bilime yapılmış daha değerli bir katkı olarak görülür.

Şüphesiz hakemli bilimsel dergilerde, editörlerin de önemli bir yeri vardır. Genellikle editör denildiğinde; yayın yapılan konuda deneyimli bir yazar, literatüre hakim bir insan akla gelir. Editör o alanda yazılanları da yazarları da bilir, takip eder. Editör de aslında, alanında takip edilen, ilham alınan kişiler arasından seçilir. Editörün bilimsel kapasitesi ve etik değerleri hakkında, yazar adaylarının, meslektaşlarının bir şüphesi olmadığı gibi, genelde alanında saygı gören bir şahsiyet kabul edilir. İyi bir editör bulmak aslında hiç de kolay değildir.

Tabii bu anlatılanlar “normal koşullar altında” geçerli açıklamalardır. Hayat zaman zaman, kazın ayağının öyle olmadığını gösterir. İlhan Selçuk bir yazısında, ideal ile ideal olmayanı ayırt etmek amacıyla; savcı - mavnacı, avukat- mavukat, hoca – moca şeklinde ikilemeler kullanmıştı. Gerçekten de, örneğin hoca sıfatlı bir kişiyi, bu unvanla anmaya içimiz elvermediğinde, Türkçe’nin bu özelliğini kullanıyor ve **hoca mıymış, moca mıymış** deyip, liyakate duyduğumuz şüpheyi ortaya koyuyoruz.

Akademik kapasite gelişimi, değerlendirmeler ve yayınlar

Üçüncü tur revizyondan sonra makalem paylaşımını yapan genç akademisyenin çalışmasını sizce **hakemler** mi, yoksa **makemler** mi değerlendirmiş olabilir? Makalesi liyakatle seçilmiş bir **editörün** mü, yoksa **meditörün** mü yönetimi altında revize edilmiş olabilir? Deneyimlerimiz genç bilim insanının kötü bir tecrübe yaşadığını düşünmemize yol açıyor! Fakat olur, böyle vakalar, dünyada da örnekleri yok mu, deyip geçebilir miyiz? Münferit hadiselerle takılıp kalmayalım, sisteme güvenelim diyerek, içimizi rahatlatılabilir miyiz? Yoksa biz de genç olduk, çekecekler biraz diyerek, arkamızı mı dönsük? Ya da, hızımızı alamayıp, “O da sağlam bir dergi seçseymiş” diyerek, genç arkadaşı suçlamaya mı yönelsek?

Aslında çok yapısal bir hal almış “**akademik değerlendirme ve yayın**” sorununu, neredeyse hiç konuşmaz hale geldiğimizi, gençlere ait bir problem gibi görmeye başladığımızı düşünüyorum. Oysa akademik yayınlar bilimin aynası ve en önemli motivasyon aracıdır. Bilim insanları çalışmalarının yayınlandığını görmenin verdiği mutlulukla yeni çalışmalara heveslenir.

Ülkemiz gazetecileri içerisinde, gerek köşesinde, gerek etkinliklerinde, bilime en fazla yer veren yazar diyebileceğimiz Sayın Orhan Bursalı, restorasyon faciası haberinden sadece dört gün sonra (28 Haziran 2020) “**Türkiye üstün nitelikli bilimsel araştırmalarda geriledi**” başlıklı bir köşe yazısı yayınlıyor ve bu konuyla ilişkili bir soruna işaret ediyordu. Gerçekten de, nitelikli yayın artmıyorsa, değerli bilimsel sonuçlar yayılmıyorsa, bilim üretim merkezlerini oluşturan insan kaynağının, kurumsal yapının, finansal olanakların, bilim anlayışının ve ahlakının sorgulanması gereklidir. Üstün nitelikli bilimsel araştırmalar geriliyorsa, bir yerlerde sorun var demektir.

Bilimsel çalışma yapamayan bir ülkenin dünyanın geleceğinde söz sahibi olabilmesi mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz COVID-19 salgını, tüm insanlığı tehdit ederken, bu virüsü en iyi anlayabilen, en doğru karşı stratejileri geliştirebilen ülkelerin, en az zararla bu badireyi atlatabileceğini, bilime en uzak kişilere dahi göstermiştir. O nedenle, ülkelerin sağlam bir bilimsel altyapılarının olması, sadece, iktisadi büyüme veya bilim meraklılarını ilgilendiren bir sorun olmayıp; salgın, deprem, küresel ısınma gibi tehditler karşısında hayatta kalma meselesidir.

Türkiye’de 1933’de üniversite sayısı sadece 1 iken, 1957’de 7, 1975’de 18, 1982’de ise 27 adete yükselmiştir. Bu tarihten sonra, hızlı bir üniversite açma süreci başlamış ve devlet üniversitelerinin sayısı, 1992 yılında 51’e yükselirken, 2008’de 94, 2019’da ise 129 düzeyine erişmiştir. Vakıf üniversite ve meslek yüksekokulları da dikkate alındığında 2020 yılı itibarıyla 208 yükseköğretim kurumunda, hem eğitim-öğretim, hem bilimsel çalışma yapılmaktadır.

Bakanlıklara bağlı araştırma enstitülerinin de esasen ihmal edilmemesi gereken bir bilimsel birikim ve kapasitesi bulunmaktadır. Sayıları her geçen gün artan teknoparklarda kurulmuş firmalardan, sıradanlaşmış ticari faaliyetler yerine, inovasyon tanımına uyan mal ve hizmetler üretmesi beklenmektedir. Bu beklentiye karşılamak için de önemli bir araştırma kapasitesinin oluşması şarttır. Artan firma sayısına paralel olarak, özel firmalar bazında da, bilimsel kapasitenin artması beklenmelidir. Üniversiteler, kamu araştırma enstitüleri, özel AR-GE firmaları veya bölümleri artarken, öyleyse neden “**Türkiye üstün nitelikli bilimsel araştırmalarda gerilemekte**”, istenen gelişim bir türlü ortaya çıkamamaktadır?

Sayın Bursalı “**diğer dünya üniversitelerine göre 3 misli artışın kısa sürede imkansız olduğu aşikar. Belki 5-10 yıl gerekli, o da yeterli yatırım yapılırsa. Burada kastettiğim 10 yıl boyunca, her sene 300 milyon**

dolar civarında bir yatırım. Bu yatırımlar sadece ilk 5 üniversite için değil, tüm araştırma altyapısını yaratmak için gerekli” diyor. Şüphesiz haklılık payı var. Fakat sorunlarımız, tek başına finansal kaynak yetersizliğiyle açıklanamayacak kadar karmaşık!

Bugüne kadar yaşadıklarımı ve halen gözlemlediklerimi hatırlayınca, bilimde asıl üretici faktörün “insan” olduğunu görmüş bulunmaktayım. Üniversite adı altında **müniversite** açıp, hoca diye **mocaları** yerleştirdiğinizde, dergi diye **mergi** kurup, başına editör diye **meditör** atadığınızda, hakemli makaleye geçtik diye, emek, bilgi ve beceri eseri çalışmaları **makemlere** sorgulatmaya başladığınızda, gençleri ve araştırma projelerini, sağlam jüriler yerine **mürilere** emanet ettiğinizde, sadece bir sürü para harcamış ve karşılığında “...mış gibi” işler, ürünler elde etmiş oluyorsunuz. Ortaya ne kalite ne de toplumsal saygı çıkıyor. Üstelik bu girişimler, kendi üretim alanlarıyla sınırlı bir etki de yaratmıyor, başka alanları da “bileşik kaplar” misali, kendi seviyesine doğru harekete zorluyor. Ardından da ortak bir alt seviyede denge kuruluyor. Üzüm üzüme bakıyor, Gresham yasası devreye giriyor, düzene uymayan yalnızlaştırılıyor, sistem dışına atılmaya çabalıyor.

Örnek mi istiyorsunuz?

İşte o nedenle, genç bir akademisyen, bir mobilyacı ustasının bir sanat eserini bozduğunu görünce, kendi makalesini hatırlıyor! Bilim tarihi, döneminin ilerisinde pek çok bilim insanına yapılan engelleme ve baskı örnekleriyle doludur. Fakat sanılmasın ki bu baskılar geçmişte kalmıştır. Bugünkü bilim dünyasında da pek çok **makem, meditör, müri** üyesi, iyileştirme yapıyorum adı altında icraat sergiliyor. İşte birkaç örnek:

- Bir kurumun bir proje değerlendirme panelinde, zaman serileri analiziyle talep tahmini yapmak üzere hazırlanmış bir projeyi görüşmek için, farklı üniversitelerden akademisyenlerle toplanmıştık. Doçent düzeyinde ve uluslararası indeksli dergilerde “bir şekilde” yayın yapabildiği için panelist seçilmiş birinin “eski yılların verilerine bakıp, gelecek için tahmin yapıyorlar” eleştirisiyle karşılaşınca çok şaşırılmıştım. Ekonometri diye bir bilim dalı olduğunun, zaman serileri analizi diye bir yöntemin bulunduğu farkında değildi. Tesadüfen orada olduğumuz ve itiraz ettiğimiz için proje kabul edildi ve başarıyla tamamlandı. Ya elenen projeler! Acaba kaç elenmeyi hak etmişti?

- Henüz Science Citation Index kapsamına giremediği dönemlerde, ülkemizin nadide bilim kurumlarından birinin yayınladığı, hem tarımı hem ormancılığı kapsayan bir dergide, bu sektörlerin ekonomisi ve planlamasıyla ilgili yayın yapabiliydik. Yapabiliydik diyorum çünkü günün birinde “mısır yetiştiriciliği” konusunda uluslararası yayınlar yapabilmiş bir editör derginin başına getirildi ve derginin kapsamını değiştirme hak ve yetkisini kendinde görebildi. Uzmanlığının tarımın tamamını yansıtmayıp yansıtmadığını dahi sorgulamadan, ormancılık alanında yapılması gereken yayınların kapsamına bile karar verebilme yetkisine sahip olabildiği vehmiyle, derginin içeriğini değiştirdi. Mısır uzmanı olmasına rağmen, gönderdiğimiz makalenin “ormancılık” alanında olmadığını dahi iddia edebildi.

Kamunun kaynaklarıyla çıkarılan bir derginin, bir grup bilim insanının yayın yapmasına kapatılmasının, bu bilim insanları için bir fırsat eşitsizliğine neden olabileceğini umursamadığı gibi, bazı konularda yayın yapılmasının engellenmesinin, bu alanların gelişimine olası olumsuz etkilerini önemsemedi bile! O dönem dergiden sorumlu daire başkanı ise, başka dergilerde de editörlerin alan belirleme yetkisi olduğunu, karışamayacaklarını ifade ederken, bir cemiyet dergisi çıkarmadıklarının farkında değildi. Ne akademisyenine ne de memuruna laf anlatamamış, bir de “siz de bir dergi çıkarın” nasihatlarına mazhar olmuştuk. Halen, ülke tarımının veya ormancılığının planlanması, ekonomisi hakkında, kamunun parasıyla yayın yapan bu dergide makale çıkaramazsınız. Varsın ülke tarımında en büyük sorun “planlama” olsun! Varsın, hayvancılık yapanlar zarar ederken, neden insanlar eti bu kadar pahalı yiyor diye, toplum şaşkın şaşkın bakınsın! Ekonomisini araştırırsanız bile, sonuçlarınızı yayınlatmazlar size!

- Zamanın birinde, bir Alman üniversitesinin çağırısı ile biyokütleyle dayalı enerji üzerine bir ERA-NET konsorsiyumuna ortak olmak istemiştik. İspanya'dan Norveç'e kadar uzanan pek çok ülkeden katılımcı konsorsiyum ortağı olacaktı. Başvuru kuralı gereği; yapmak istediklerinizi açıklayan ve talep edilen bütçeyi içeren, özet bir proje önerisi hazırlamak ve bunu önce ulusal ajansa sunmak gerekiyordu. Ulusal ajans projeyi onaylarsa, belirtilen kadar bütçeyi vereceğini taahhüt etmiş oluyor, siz de konsorsiyum ortaklarınızla birlikte, Avrupa Birliğine (AB) proje başvurunuzu yapıyordunuz. Projeyi hazırladık, ulusal ajansa sunduk ve onayını aldık. Ortaklarımızla birlikte AB'ye verilecek projeyi de oluşturduk ve başvuruyu yaptık.

Proje lideri Alman ortağımızdan, başvurumuzun ilk değerlendirmeyi geçtiği ve müzakere aşamasına geldiği haberini aldık. Kısa listeye girmeyi başarmıştık. Ardından, konsorsiyum lideri, projemizin desteklenmeye değer bulunduğu müjdesini verdi. Bir AB projemiz olmuştu fakat ulusal ajanstan bu başvurumuzla ilgili hiçbir bilgi gelmiyordu. Bir süre sonra, proje lideri tüm ortaklardan ulusal ajanslarla temasa geçerek, çalışmalara planlandığı gibi başlanmasını istedi. Ulusal ajansa başvurduk ve çalışmalara başlamak istediğimizi, bütçeyi açmalarını talep ettik ve hayatımızın sürpriziyle karşılaştık! Ulusal ajansa göre AB projemizi kabul etmemişti! Konsorsiyum liderinin bildirdiğine göreyse, projemiz kabul görmüştü. Şaşkındık! Ortağımızdan, AB proje değerlendirme toplantısında ulusal ajans temsilcisinin de olduğunu ve projenin kabul edildiğini ülke temsilcimizin de gördüğünü ifade eden mail geldiğinde daha da şaşırarak ve ulusal ajansta muhatap aramaya başladık. Alabildiğimiz yanıtlar hiç de tatmin edici olmadığı gibi, derdimizin çözümünde kurumumuzdan da destek bulamadık. Artık, bilim adamı mı, milim adamı mı, yoksa başka birileri mi, devreye girmiş ve projeye katılımımız engellenmişti. Proje ortağı olamadığımız mı, boşa giden emeklerimize mi, yoksa tüm konsorsiyum üyeleri nezdinde "zaten Türkler böyledir" şeklinde kötü bir imajın oluşmasına mı yanmalıydık, bilemedik!

- Bir kamu araştırma enstitüsü ile ortak tamamladığımız bir araştırma projesinin yayınlanmamış sonuç raporundan üretilmiş bir özet, yine bu kurumun bağlı olduğu üst kurumun hakemli dergisinde yayınlamak istemiştik. Herhangi bir makale yazmamış, yüksek lisans bile yapmamış olmasına rağmen mizanpaj işlerine yatkın olduğu düşünülen bir mühendis, bu derginin baş editörlüğüne getirilmişti. Zaten bir süredir, editörlerin donanım eksikliğinin farkında olan pek çok dergi, "alan editörü, istatistik editörü, dil editörü, .." gibi görevler türetmiş ve daha geniş bir kadroyla beklenen işlevi görmeye çalışır olmuştu. Herkesin her konuda iyi olmasının gerekmediği, "yanına doğru kişiler verilerek" herkesin eksikliğinin giderilebileceği şeklinde bir anlayış dillerdeydi! O nedenle, bu kişinin baş editör olmasında da bir sakınca olmamalıydı! Aslında üniversite ve araştırma dünyasında tanımış olduğumuz bazı örnekler, akademik unvan veya eğitim açısından eksik gibi görünse de, kendini yetiştirmiş, yaptığı işin anlamını kavramış ve istekli bazı kişilerin, zamanla akademik ortama ne kadar değer kattığını bize göstermişti. Bu nedenle, mühendis arkadaşın zamanla iyi bir işlev gören olgunluğa gelebilmesi için bir şans verilmeliydi! Verdik, destekledik.

Baş editör, makalemizi önce dil editörüne inceletti. Dil editörü de, araştırma deneyimi olmayan bir mühendisti ve ara ara mesleki dergilerde kısa incelemeler yazardı. Gerçekten de, yayın alanını sadece akademik ünvanlı kişilere bırakmak gerekmiyordu ve yaptığı incelemede bazı yazım hatalarımızı buldu, gösterdi. Mutlu olduk, teşekkür ettik. Fakat bununla yetinmedi ve "usul" öğretmeye, kelime seçimlerine karışmaya, metin içerisinde yer değişikliklerine yöneldi. Usule aykırı kaynak gösterim biçimleri bile istedi. Hangi kelimeyi cümle içerisinde büyük harfle yazmamız gerektiğini dahi hatırlattı. Dil editörüne göre, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğü, örneğin Kızılçam kelimesinin, cümle içerisinde küçük harfle yazılmasını emrediyordu. Yazarlar bitki adlarını küçük harfle yazmalı ve hatalarını düzeltmeliydi. Fakat dil editörü, normal bir insan için sıradan bir ağaç olan Kızılçam'ın, ormancılık bilimi söz konusu olduğunda kendine has yetiştirme ortamı, biyolojisi, üretim fonksiyonları, ağaç teknolojisi olan, "özel bir birey" kabul edilmesi gerektiğini, "bir terim" halini aldığını bilebilecek bir mesleki deneyim veya bakış sahibi olmadığının farkında değildi. Editörlükten meditörlüğe dönüşmeye başladığını göremiyordu.

Araştırma projesi hazırlama, gerçekleştirme ve sonuç raporu yazma ve değerlendirme kurullarında savunma külfetini göze almış yazarlar, dil editörünün katılmadıkları talepleriyle ilgili görüşlerini açıklayan bir rapor yazarak, önce dil editörünü ikna edebildi ve baş editörün makaleyi “alan editörüne” göndermesi aşamasına erişebildi. Alan editörü iki hakem belirleyecek ve makalenin yayınlanabilir olup olmadığını değerlendirecekti.

Yazarlar, profesör ünvanlı alan editörünün adını ilk defa duyduklarını fark ettiler. Yayınlarına ve verdiği derslere baktıklarında, aslında makale içeriğiyle ilgili bir çalışmasının olmadığını, fakat odun fiziğinden, “liderlik” ve “insan haklarına” kadar genişleyen bir yelpazede, farklı kişi ve kurumlara dersler verebilmiş olduğunu ilgiyle gördüler. Seçilen kişi, indeksli dergilerde yayınlanmış otuzdan fazla makalenin yazar kadrosundaydı. Fakat tek başına yazdığı tek bir makalesi yoktu. Üstelik makalelerinin % 60’dan fazlası, dört ve üstü sayıdaki yazarlarla yazılmış makaleydi. Alan editörü olması tercih edilen kişinin, “ekip çalışmalarına çok yatkın olduğu” görülüyordu. Yazarlar, bu kişinin bir alan editörü olup olmayacağı kaygısıyla, seçeceği hakemleri merakla bekledi. Zaten hakemlerin isimlerini öğrenemeyecek, yapacakları değerlendirmeden neyi ne kadar bilebildiklerini göreceklerdi.

Dergi dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan “kör hakemlik” sistemini kullanıyordu. Bu sistemde, hakemler yazarların, yazarlar da hakemlerin adlarını bilmeden, aralarında doğrudan bir iletişim kurmadan, kişisel dostluk veya husumetleri sürece katmadan değerlendirme yaparlardı. Böylelikle, bilimde olması gereken “nesnel” değerlendirme yapılmış olurdu. Yazarlar, işin arkasındaki mantığı bilse de, geçmiş tecrübelerinden kaygı duydular. Kendi yayınına atıf yapılmadığı için makaleye hayır diyeni de, bizzat kendi yayınına kaynaklar listesine ekleyip, kendi atıfını kendi yapanı da görmüşlerdi. Esas hakkında tek bir kelime edememiş olmasına rağmen, örneğin “normal” kelimesi yerine “olağan” kelimesinin kullanılması gerektiğini belirterek yapılan proje eleştirileriyle karşılaşmışlardı. Bu nedenle, hakem değerlendirmelerini merakla beklediler.

Alan editörü, şahsi bir değerlendirme yapmadan hakem raporlarını yazarlara gönderdiğinde, bir hakemin bir iki yazım hatası dışında bir düzeltme önermeden “**makaleyi yayına uygun gördüğü**” anlaşıldı. Diğer hakem uzun bir düzeltme listesi hazırlamış ve “**bunlar düzeltildikten sonra yayınlanabilir**” kararına varmıştı. Gerçekten hakemin bazı düzeltme talepleri, gözden kaçmış hatalara veya iyileştirmelere işaret ediyordu ve düzeltilmeliydi. Bu hakemin raporunda uygulanan yöntemlere ve varılan yargılara pek girilmeden, şekille ilgili istekler öne çıkmıştı. Makalede yapılmış bazı açıklamalar hakemce görülemedi, verilmiş bilgiler atlanmış ve yazarlardan yeniden talep edilmişti. Fakat bir istek vardı ki, makaleye bir değer katmayacağı gibi, yazarları yanlış sevk ediyordu. Hakem bir yandan yapılmış regresyon analizindeki parametrelerin açıklanmasını istiyor, diğer yandan bu parametreleri ve regresyon istatistiklerini açıklayan tabloları makaleden çıkarmayı talep ediyordu.

Yazarlar, makalelerinde yapılması gereken düzeltmeleri yapıp, hakemlerin yapıcı önerilerine teşekkür eden, katılmadıkları eleştirilerin gerekçelerini açıklayan bir rapor daha yazarak, alan editörüne gönderdiler ve yeniden beklemeye başladılar. Alan editörü, yanıtlar raporunu ve gözden geçirilmiş makaleyi, hakemlere yeniden gönderme gereği duymadan, yazarlara yeni bir talep listesi göndermeyi tercih etti. Bu liste karşısında yazarlar hafif hafif alan editörünün editörlük eğilimine girdiğini görmeye başlamıştı. İlginçtir ki, alan editöründen gelen yanıtta, onun da regresyon bilmediği anlaşılıyordu. Alan editörü, bir yandan bilimin tekrar edilebilir (sınanabilir demek istiyor olsa gerek) olması gerekçesine sığınıyor, diğer yandan da regresyon analizini sınamak için gerekli verilerin makaleden çıkarılmasını talep edebiliyordu! Nitekim alan editörü, makemleşme eğilimi gösteren hakem raporunda yer alan ve yanıtlanan isteklerden beş tanesini yeniden talep etmişti. Yazarlar, üçüncü defa ve daha geniş bir rapor ile isteklerin neden karşılanamayacağını bildirdiler. Bu açıklamaların ardından alan editörü, üç isteğinden vazgeçtiğini fakat diğer “iki tanesinin yerine gelmemesi halinde makaleyi reddedeceğini” belirten bir yanıtı yazarlara gönderdi.

Bir hakemin neredeyse hiç istekte bulunmadan, diğzerinin ise bazı isteklerle kabul ettiği makale, alan editörünün iki isteğine bağlanmış ve “ret aşamasına” getirilebilmişti. Sanki makalenin olası hatalarının bedelini kamuoyu nezdinde kendileri verecekmiş gibi, makem ve alan editörü, çalışmaya biçim verebilme hakkını kendilerinde görebileceklerini ortaya koymuşlardı. Yazarlar, temelsiz istekleri kabul etse ve makale bu hatalarla çıksa, bilim camiası eksiklik ve hataların sahibi olarak yazarları suçlayacak, ayıplayacak fakat editör ve makem bundan hiç etkilenmeyecekti!

Yazarlar, içinde buldukları tuhaf durumu “mizanpaj ustası” baş editöre bildirdiler ve çözüm talep ettiler. Baş editör, bir yandan alan editörünü yanlış seçtiğini itiraf ederken, diğer yandan yazarların “fazla itiraz ettiklerini, bu makaleyi daha dil editöründeyken geri çevirmesi gerektiğini” belirterek, yazarların makalesini reddedip, süreci kapatır.

Ret olunan makalenin; bilimsel bir kurulun yapılmasına karar verdiği bir araştırma projesine dayanması, dergiye de sahiplik yapan kurumun bütçesiyle finanse edilmesi, yine bir bilimsel kurulun değerlendirmesiyle kabul edilmiş sonuç raporundan üretilmesi kimin umurundadır ki! Araştırmayla üretilmiş ve bu makale ile yaygınlaştırılmak istenen bilginin, en temel faydalanıcısının derginin sahibi kurum olmasının ne önemi vardır ki! Bir şekilde editörlük yakalamış editörün, nasıl seçildiği meçhul alan editörü ile makemin egoları kadar bilim üretebilirsiniz bu ülkede!

İnsani değerleriyle birlikte akademik ortam!

Uluslararası ticarete tarife dışı engel (Nontariff barriers) olarak adlandırılan bir konu vardır. Ülkeler, kendi üreticilerini korumak için bir başka ülkenin ürününü gümrükten geçirmek istemediği zaman, yasak veya izin vermiyorum demek yerine, çevre standartları, sağlık yönetmelikleri, .. vb. ticaretle ilgisiz gerekçeler kullanır ve yabancı satıcıyı engeller. Dile gelen sağlıktır, fakat asıl amaç ticareti engellemek, yerli üretime avantaj sağlamaktır. Günümüz Türkiye bilim dünyasında da, bazılarının aklının arkasında, adını biz koymuş olalım, “**bilim dışı engeller**” (Nonscientific barriers) listesi oluşmuş durumdadır. şekil şartları ile esası birbirine karıştırmak, bu listede en baş taktik halini almıştır. Bilimsel olmayan engellerle, bazı kişilerin ve kurumların çalışmalarının sekteye uğratılması sık görülen bir tutuma dönüşmektedir. Bu bariyerlerin oluşmasının arkasında, bilimsel yetersizlikten, öznel yargılara, araştırmacıların siyasal konumlarına, üniversiteler arası psikolojik rekabete kadar uzanan pek çok değerkenin etkisi bulunmaktadır. Tıpkı usta şairimiz Özdemir İnce’nin Cumhuriyet Gazetesindeki (12 Temmuz 2020) köşesinde dediği gibi “denetim yetkisi ahlak bozmaktadır”.

Böylesi bir akademik ortamda, en iyimser bakışla bilim, **milim milim** ilerler! Biraz kötümser yaklaşırsanız, **bilim milim bile ilerlemez, geriler**. Bilimsel ortam böyle olursa, inovasyon minavasyon da olmaz! Bu işin sonu korkarım, hakem – makem, editör – editör, dergi – mergi, bilim – milim ... derken; milim milim çürümeye, çöküşe doğru gider. Sonuçta inovasyon yapan bir bilim yerine, var olanı da bozan bir milim ortamı oluşur.

Kendi ülkesinde kötü ve kuralsız top oynayan, dünya liglerinde de iyi top oynayamaz! Kendi futbol ligin berbat ise uluslararası futbol turnuvalarında da berbat ederler insanı! Tesadüfen kazanılmış maçlar, asla sürdürülebilir başarılaraya yol açamaz. Bu küçük başarılar, sadece yapısal sorunları görmenizi engeller. Akademik çalışmaları değerlendirme sorunu, sadece akademik terfi çabasının bir parçası olarak görülmemeli, genç akademisyenlerin sırtına yüklenmemelidir.

Türkiye’nin veya bir üniversitenin nitelikli yayınlarını artırmak için gençlere; “mezuniyet için tezden indeksli makale üret, terfi için yayın sayın řu kadar olsun”, şeklinde yeni yeni çıtalar koymak yerine, “sağlam bir akademik ortamda” yaşama fırsatı sunmak gereklidir. Yüksek lisans eğitiminden başlayarak, tüm akademik hayatta bir dönüşüm hedeflenmelidir. Bir lisans üstü öğrenci; özgün bir sorunu ele alıp, yine özgün bir yöntemle teze dönüştürmeye çabalarken, “kredi kartına bilmem kaç taksitle” lisans üstü programlar açılıyorsa, lisans üstü derslerin nasıl yapıldığı sorguluyor, kabul edilen tezlerin geçtiği

jüriler tartışma konusu oluyorsa, yayınlanmış bazı makalelerin, kabul edilmiş projelerin nasıl kabul edildiği hayretle karşılanırken, makale yazım rekorları kıranlara ülke sorunlarıyla ilgili danışabilecek bir soru bulamıyorsanız, akademik ortam sorunlu demektir. Nitelikten çok, unvan ve niceliğe odaklanmış değerlendirmeler artık kronikleşen bir sorun halini almıştır. Eskilerin, zarfa değil mazrufa bakmak sözü unutulmuş, dışta görünen içinden önemli hale gelmiştir!

Üstelik bu sorunu tek başlarına, üniversite veya araştırma kurumu yöneticilerinin çözebilmesi de olanak dışıdır. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi, bilimin içerisinde yer alan akademik kadroların, bilim lojistiğini sağlayan idari destek sınıflarıyla birlikte, ortak bir nitelik sorununa inanması, ortak değerleri anlayabilecek bir dil birliğine sahip olmaları gereklidir. Nitelikli bazı bilim insanları, getirdiği iş yükü nedeniyle, panelist, editör, hakem, jüri üyesi sorumluluklarından kaçınırken, bazen de, yönlendirmek zor olur diye, kurum yöneticileri, dergi sahipleri veya yöneticileri bu görevleri liyakat sahiplerinden kaçırmaktadır. Nitelikli bilim insanlarının, içinde buldukları ortamın iyileştirmesine katkı verme sorumluluğu, yöneticilerin de bu kişilerin sistem dışına itilmesini engelleme görevi vardır. Bu nedenle her iki yanda da değişim şarttır ve bu makale “akademik ortamın şekillenmesine küçük bir katkı” amacıyla kaleme alınmıştır. Kişi veya kurum isimlerine değil, yapısal sorunlara odaklanıldığından, editör, dergi veya kurum adı vermediğimiz yukarıdaki örneklerin tamamının kanıtları elimizde mevcuttur. Bu makaleyi okuyanların da “kişi veya kurum adlarını” merak etmek yerine, “gerçekten çevrelerinde böylesi olayların olmaması için ne yapabileceklerini” düşünmeleri önerilir.

Daha bilimsel bir akademik ortam elde etmek üzere, şüphesiz dünyanın diğer bölgelerinde uygulanan strateji ve taktiklerden de yararlanılacaktır. Ancak, “kör hakemlik” adı altında, perdelerin arkasına sığınarak, “toplum önünde” söz edilemeyecek gerekçeler üreterek, **“olmayacağı oldurken, olacağı öldürmek”** bir tarz halini almışsa, başka ülkelerde de uygulanıyor diye “kör hakemliği” sürdürmek yerine, Türkiye’de “şeffaf değerlendirme” sistemine geçilebilmelidir. Akademik bir değerlendirme süreci, bilim insanlarının girişimlerini desteklerken, bilim insanlarının şahsi teşebbüslerini eleyebilmelidir. Akademik terfi jüri üyeliği, proje değerlendirme raportörlüğü, yayın hakemliği yapmak adına hazırlanan bilimsel görüşler, “kişisel” değil, “toplumsal” icraatlardır. Belki de bu raporları kamuya açarak işe başlanabilir. Kim kimi doçentliğe veya profesörlüğe layık bulmuş veya bulmamış, kim hangi projenin reddini istemiş veya onaylamış, kim hangi makale için ne düşünmüş, toplum bilmelidir! Bırakalım yarası olan gocunsun! Bir görelim bakalım, kapalı kapılar arkasında söylenenler, örtülerin arkasından yazılanlar kamuoyu önünde de söylenebiliyor mu?

Keşke, sorun araştırmalara, üniversitelere “para bulmak, bütçe ayırmak” kadar kolay bir çözüme dayansaydı! Keşke, parayı kime verip kimden koruyacağımızı bilebilseydik!

İnanın korona aşısı da gelirdi, nitelikli yayınlar da!